

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

У статті проаналізовано стан, проблеми та умови співробітництва між Україною та Республікою Білорусь в науково-технологічній сфері. Запропоновано і обґрунтовано організаційні підходи до розширення перспектив співробітництва та формування системи інноваційно-технологічної взаємодії між двома країнами в рамках нормативно-законодавчих документів СНД.

In article problems and cooperation conditions between Ukraine and Belarus in the scientific and technological sphere are considered. Organizational approaches widening the prospects of cooperation and the formation of innovative and technological cooperation between two countries are grounded and offered within the limits of legislative documents of the CIS.

Ключові слова: технологічний розвиток, Україна і Республіка Білорусь, інноваційно-технологічна взаємодія, організаційні підходи, високотехнологічні послуги.

Постановка проблеми. Процес становлення ринкових економічних відносин різко загострив проблему технологічного розвитку в усіх постсоціалістичних країнах. Особливо складною ця проблема виявилася для України внаслідок розриву науково-виробничих зв'язків та втрати ринків збуту високотехнологічної продукції. Нині у вітчизняній економіці домінують застарілі технологічні уклади. Окрім того, системна криза 1990-х років і нинішня фінансово-економічна криза суттєво вплинули на зниження питомої ваги сучасного технологічного способу виробництва на фоні вимивання коштів з реального сектору економіки.

Одним із шляхів вирішення цих проблем для країни є активна участь у всіх напрямках міждержавного співробітництва в інноваційній сфері. Без такого співробітництва неможливим може виявитися відродження науково-технологічного та виробничого потенціалу національної економіки й забезпечення її конкурентоспроможності у світі.

Аналіз останніх публікацій. Про роль та важливість науково-технологічного співробітництва між країнами наголошується в роботах [1-3 та ін.], проте вкрай мало публікацій про характер співпраці України з Республікою Білорусь, що ускладнює можливість виявлення стратегічних напрямів взаємодії двох країн, які мають всі шанси для посилення руху в напрямі розбудови сучасного формату інноваційної економіки.

Мета статті: охарактеризувати стан міжнародної співпраці України з Республікою Білорусь у науково-технологічній сфері та виявити відповідні проблеми з подальшою розробкою організаційних підходів для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. З позицій економічної теорії економічне зростання визначається як інтегральна характеристика, що відбиває рівень розвитку продуктивних сил, науки й техніки, ринкових відносин, інноваційних, а також багатьох інших параметрів, що визначають положення країни у світовому господарстві. Зокрема, Скворцова Г. [4] виокремлює чотири основні групи факторів, що впливають на темпи економічного зростання з боку пропозиції: 1) фактори, що характеризують стан людських ресурсів: рівень кваліфікації трудових ресурсів, освіченість зайнятого населення, якість охорони здоров'я, характер і національні особливості менеджменту (управлінський фактор); 2) сировинні фактори: наявність запасів мінерально-сировинних ресурсів, ступінь їхнього освоєння, рівень трудомісткості освоєння, якість ресурсів; 3) технологічні фактори: рівень технологічного розвитку суспільства, можливість використання досягнень НТП, рівень поділу праці, у тому числі міжнародного, рівень розвитку комунікацій і засобів зв'язку; 4) соціальні, або інституціональні, фактори: соціально-економічний устрій суспільства, ступінь розвитку суспільних інститутів, спрямованість державної політики (на консервацію існуючого рівня розвитку, на економічне зростання, на стримування темпів зростання), наявність або відсутність соціально-економічної стабільності в суспільстві, рівень цивільної відповідальності населення, ступінь довіри до інститутів державної влади. Аналіз економік кожної країни у розрізі зазначених факторів дозволить визначити ступінь залежності економічного зростання від якісних параметрів розвитку.

Сьогодні важко переоцінити роль такого структурного фактору, як науково-технологічний розвиток, що торкається всіх сторін економічного процесу. Науково-технологічні розробки й інновації, підготовлені самими господарюючими суб'єктами, а також в університетах і спеціалізованих наукових установах, можуть принципово змінювати технологію виробництва товарів і послуг. Відповідно змінюються структура матеріальних витрат, галузева структура економіки, співвідношення між працею і капіталом, тобто всі ті складові, які безпосередньо впливають на економічне зростання. Важливу роль в зазначеному процесі відіграють міжнародна промислова кооперація і науково-технологічний обмін.

За інформацією ЗМІ, у виробничій кооперації беруть участь понад 120 білоруських й українських підприємств, і це число постійно збільшується. Так, на початку 2007 р. у Білорусі було зареєстровано близько 90 спільних та іноземних підприємств за участю українського капіталу.

Аналіз даних офіційної статистики показує, що в товарній структурі зовнішньої торгівлі України з Білоруссю найбільшу питому вагу займає продукція, що за рівнем технологічності відповідно до міжнародної класифікації відноситься до середніх технологій низького рівня

Міжкраїнна торгівля високотехнологічними послугами свідчить про можливість розвитку нового типу господарства, посилення рівня її наукомісткості. Так, питома вага Білорусі в експорті послуг України серед країн СНД протягом 2000-2009 рр. є майже стабільною (рис. 1) і коливається в межах від 0,93% в 2000 році до 1,05% в 2008 році (найвищий за десять років показник).

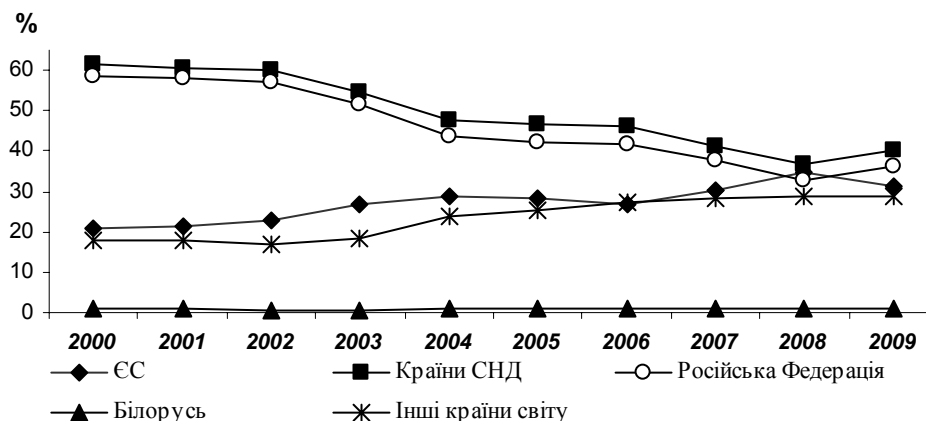


Рис. 1. Питома вага країн-партнерів у загальному обсязі експорту послуг

Джерело: розраховано на основі даних статистичного збірника Зовнішня торгівля України товарами та послугами т.1 2000-2008рр. - С. 102; Держкомстату України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Здійснений аналіз стану науково-технологічної взаємодії України й Білорусі підтвердив наявність в обох країнах ряду об'єктивних причин до розширення і розвитку такого співробітництва, а також загальні крапки зростання для спільного створення нових продуктів і ринків, до яких, зокрема, відноситься: загальна багаторічна історична ретроспектива науково-технологічного співробітництва, що проявилася в спільному вирішенні складних науково-технічних проблем у різних галузях науки і технологій; наявність взаємодоповнюючих коопераційних зв'язків, що сформувалися між промисловістю Білорусі й України; територіальне сусідство і культурна близькість, що сприяють технологічній інтеграції і науково-технологічному співробітництву двох країн; розуміння перспектив розвитку, засноване на інноваційних рішеннях та інше.

Аналіз стану науково-технологічної взаємодії України й Білорусі свідчить про різноманітний обсяг науково-технічної інформації, зниження темпів спільного вирішення науково-технічних проблем, взаємної залежності в коопераційних постачаннях комплектуючих і технологічного устаткування. Також встановлено, що в ряді ситуацій такої взаємодії перешкоджає негармонійне законодавство і відсутність заходів підтримки співробітництва на міждержавному рівні.

Незважаючи на зниження в порівнянні з рівнем початку 90-х років потенціалу обох країн, вони можуть самостійно вирішувати складні інноваційно-технологічні проблеми сучасного розвитку економіки в умовах глобальної фінансової кризи. При цьому міждержавна кооперація як могутній додатковий імпульс розвитку потенціалу країн недооцінюється на державному рівні, що відбивається ослабленням міжфірмового співробітництва. Відсутність програм підтримки підприємств, що прагнуть до співробітництва може сприяти втраті цього найціннішого і якісного ресурсу розвитку.

Як видно з рис. 2 стан зовнішньої торгівлі високотехнологічними послугами України з Республікою Білорусь у розрізі окремих видів послуг на фоні аналогічного процесу з Російською Федерацією та ЄС майже нульовий, що вказує, перш за все, на відсутність стратегії зовнішньоекономічної діяльності України, адекватної викликам сьогодення, коли у провідних країнах світу акцент у товарному обігу ставиться на наукомісткі товари та послуги.

В той же час розвитку об'єктивних передумов для науково-технологічної співпраці України й Білорусі перешкоджають прояви політичного впливу, що періодично загострюють дестабілізацію і перешкоджають інтеграції двох країн. Так, в Україні періодично виникає нестабільність, обумовлена протидією великих політичних партій. Усвідомлюючи наявність позитивних факторів інтеграції, а також, з огляду на виявлені в ході дослідження негативні тенденції, наукова громадськість і бізнес Білорусі й України, підтримувані значною частиною населення двох країн, виражає готовність до інноваційно-технологічної інтеграції й усвідомлене прагнення до взаємовигідного співробітництва.

У цілому, проблеми комплексного розвитку економічного і науково-технологічного співробітництва України й Білорусі та інших країн СНД повинні розглядатися і вирішуватися на всіх рівнях управління – макро-, мезо- і мікрорівні. Серйозність виявлених проблем припускає, що їхнє вирішення

повинне базуватися на спільно розроблених міждержавних документах. Так, на першому етапі доцільно приступити до аналізу довгостроково нерозв'язних «вузьких місць». На другому етапі важливо сформувати механізм прийняття рішень з поточних проблемних ситуацій, гармонізації умов для кооперації з метою мінімізації виникнення подібних «вузьких, проблемних зон» взаємодії. Одним із інструментів може стати створення комунікаційних майданчиків, упровадження Форсайта, платформ інтеграції національних підходів у загальну систему прийняття рішень з міждержавних проблем. Важливою умовою досягнення первинного успіху вбачається створення гармонічної дружньої атмосфери міждержавних відносин у всіх сферах і на всіх рівнях, у тому числі за участю ЗМІ.

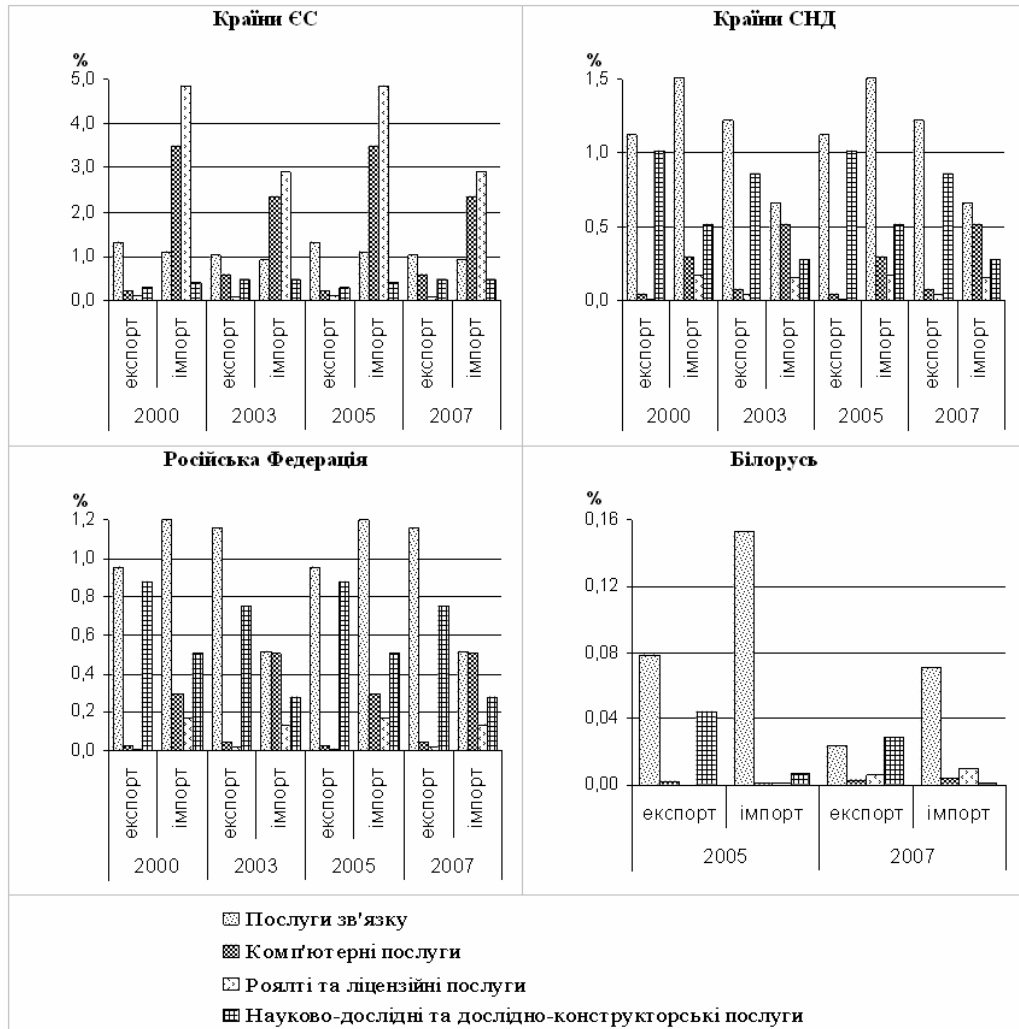


Рис. 2. Питова вага основних партнерів у зовнішній торгівлі високотехнологічними послугами

Вважаємо доцільним зближення патентного права сторін, створення «зеленого коридору» - полегшеного патентування в Білорусі України, аж до обоїльного визнання патенту на території обох країн. Варто розширити можливості спілкування, переміщення для осіб іншої країни, що беруть участь у вирішенні загальної проблеми, пільговий провіз експонатів для інноваційних виставок і конференцій. Важливою задачею для обох країн є створення експериментальних і робочих центрів інноваційного машинобудування, що дозволило б істотно скоротити витрати на придбання нововведень шляхом закупівлі за кордоном нового обладнання і нових технологій.

У цілому формування механізму двосторонніх взаємовідносин буде сприяти посиленню впливу технологічного прогнозування як методу стратегічного управління національною економікою. Саме використання цих можливостей відкриває ще один шлях для реалізації науково-технологічного потенціалу, здатного забезпечувати реалізацію технологічних пріоритетів світового рівня і повноцінне наукове і технологічне забезпечення позитивних зрушень в економіці й інших сферах громадського життя за умови державної підтримки і створенні сприятливого інноваційного середовища.

Співробітництво вимагає відповідних інституціональних змін у сфері науково-технологічного й інноваційного розвитку - створення міждержавного інноваційного фонду, підвищення якості науково-технологічної експертизи і добору перспективних інноваційних проектів; ратифікації Угоди держав-

учасників СНД про створення загального науково-технологічного простору, узгодження пріоритетів науково-технологічного розвитку, формування нормативно-правових основ для здійснення міждержавних Програм партнерства між державним і приватними секторами економіки; розв'язання фінансових і організаційних питань щодо стимулювання інноваційних перетворень.

При формуванні міждержавних документів для подальшого уникнення проблем їхньої реалізації слід звернути увагу, уточнити і поглибити наступні положення: чітке визначення „міждержавного інноваційного простору”, чіткі цілі створення міждержавного простору, визначення пріоритетних напрямів, враховуючи різний потенціал та ресурси країн-учасниць СНГ; форми і механізми співробітництва; співпраця країн в інноваційній сфері повинна бути побудована за принципом „технологічного ланцюга”.

У цьому контексті важливу роль може відіграти Міждержавна цільова програма інноваційного співробітництва держав – учасників СНД на період до 2020 року розроблена відповідно до Рішення Ради глав урядів СНД від 14 листопада 2008 року про розробку Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав – учасників СНД на період до 2020 року, Рішенням Радою глав урядів СНД від 22 травня 2009 року про План заходів щодо реалізації першого етапу (2009–2011 роки) Стратегії економічного розвитку СНД на період до 2020 року і Рішенням Ради глав урядів СНД від 20 листопада 2009 року про Основні напрямки довгострокового співробітництва держав – учасниць СНД в інноваційній сфері.

Створення міждержавного простору, який поєднує можливості національних інноваційних систем, надасть стійкий системний характер інноваційному розвитку, що сприятиме ефективному використанню науково-технологічних розробок і винаходів; посиленню інтеграції держав у глобальний науково-технологічний, інноваційний й освітній простір. Для цього необхідно активно посилити розвиток інститутів інноваційного співробітництва для одержання найбільшого ефекту від збігу національних економічних інтересів, створення необхідних умов для розвитку ринків інноваційних товарів і послуг, стимулювання науково-технологічної й інноваційної активності, концентрації ресурсів для здійснення довгострокових програм співробітництва й реалізації інноваційних проектів, що мають інтеграційну складову.

Створення й реалізація механізмів міжнародної кооперації в інноваційній сфері; визначення зон взаємних інтересів, виокремлення в них пріоритетних технологічних сфер для спільних інноваційних проектів, створення умов для їхньої реалізації в інтересах держав повинно стати одним із головних завдань при реалізації спільних міждержавних проектів. Окрім того з організаційної точки зору необхідні механізми усунення можливих правових і адміністративних бар'єрів, створення умов для поступової гармонізації й розвитку національних систем нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності, стандартизації й сертифікації продукції (послуг) у сфері розробки й виробництва високотехнологічної наукомісткої продукції (послуг), технічного регулювання й саморегулювання.

Ефективне використання й розвиток інфраструктури інноваційної діяльності; впровадження нових форм взаємодії держави, суб'єктів науково-технологічної й інноваційної діяльності й підприємницького сектора, розвиток інвестиційних інструментів, що опираються на механізми державно-приватного партнерства при комерціалізації результатів інноваційної діяльності, використання потенціалу інститутів розвитку будуть розширювати потенційні можливості країн для науково-технологічної співпраці.

Головним результатом реалізації зазначених вище підходів буде розвиток людського капіталу й підготовка кадрів сучасних керівників і активних учасників інноваційних програм і проектів; стимулювання підприємницької активності й формування сучасної культури учасників інноваційного процесу.

Для організації й забезпечення заходів підтримки інноваційного співробітництва України й Білорусі може бути передбачено формування мережі національних контактних центрів (НКЦ), що здійснюють інформаційно-консультаційну підтримку потенційним і дійсним учасникам програми; визначення й підтримка центрів переваги в розглянутих сферах інноваційного співробітництва; створення центрів комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності. Так, НКЦ можуть створюватися для інформаційно-консультаційного сприяння реалізації програми співробітництва й служити так званим «єдиним вікном» для бажаючих одержати інформацію про заходи програми (у тому числі, про національні й міжнародні програми стипендій і освітніх програм інноваційної спрямованості). Центри формують, підтримують і надають доступ учасників до баз даних, формованим у ході реалізації Програми (наприклад, до єдиної бази даних, у якій акумулюються заявки роботодавців на необхідних їм фахівців і заявки кандидатів на роботу в інноваційних проектах). Дані центри також сприяють установленню ділових контактів і формуванню партнерств інноваційно активних підприємств і організацій обох країн. Крім того, НКЦ забезпечують «зворотній зв'язок» за результатами реалізації проблем, що виникають, і проблемам щодо організації управління спільними проектами..

Центри переваги можуть бути ланкою в технологічному ланцюжку процесу мобілізації й розвитку науково-технологічного потенціалу, координації національних дослідницьких програм і науково-технічної й інноваційної політики. У центрах переваги - вузах і наукових організаціях – як в Україні так і в Республіці Білорусь на початковому етапі реалізації будуть апробуватися різні інструменти спільних програм, у тому числі освітні програми для ефективного кадрового забезпечення інноваційного співробітництва держав.

Центри комерціалізації необхідно створювати у зв'язку з тим, що в СНД є велика кількість закінчених або близьких до закінчення інноваційних технологічних розробок, що мають перспективи

комерціалізації й створення бізнесу, але не оформлених для ринку у вигляді інноваційних / інвестиційних проектів.

Міждержавний фонд інноваційного розвитку й співробітництва повинен бути створений для забезпечення життєдіяльності, стабільності й ефективності проектів і програм науково-технологічного співробітництва й стимулювання господарюючих суб'єктів до участі в ній

Розробка дорожньої карти науково-технологічного розвитку обраних технологічних напрямків (досягнення стратегічних цілей) на просторі України й Білорусі дозволять досягти поставлених цілей. Така діяльність повинна організовуватися у формі суспільного обговорення із залученням найбільш кваліфікованих експертів в сфері науково-технологічного й економічного розвитку - представників бізнесу, науки, споживачів обох країн, організації з яких беруть участь у даній дорожній карті, і представників провідних виробничих підприємств та наукових організацій держав - учасників СНД, організації з яких беруть участь у програмах досліджень, у рамках спеціально розроблених експертних процедур із залученням кваліфікованих методичних груп.

Для визначення найбільш перспективних напрямків створення технологічних дорожніх карт, оцінки й відбору пропозицій по створенню технологічних кластерів, загального нагляду за створенням і функціонуванням технологічних платформ на просторі України й Білорусі повинна формуватися Координаційна рада, до складу якої мають входити керівники найбільших виробничих підприємств і наукових організацій обох держав, провідні вчені й інші експерти, що володіють найбільшим авторитетом в галузях, пов'язаних з основними напрямками довгострокового співробітництва держав - учасників СНД в інноваційній сфері, а також в сфері реалізації інноваційних проектів, представники органів влади держав - учасників проектів. Координаційна рада на регулярній основі: виробляє рекомендації зі створення технологічного кластера в найбільш перспективних напрямках науково-технологічного розвитку; здійснює оцінку й відбір пропозицій щодо створення міждержавного технологічного кластера; публікує доповідь про результати й напрямки діяльності.

Висновки. Таким чином, одним із ключових елементів інтеграційного підходу повинна стати першочергова технологічна модернізація загальними зусиллями найважливіших об'єктів інфраструктури спільного користування, що дозволило б істотно знизити витрати і підвищити ефективність здійснюваних контактів між підприємствами і організаціями сторін, що співробітничать, та підвищити тим самим інвестиційну привабливість відповідних регіонів.

Найважливішим пріоритетом повинна стати реалізація низки великих коопераційних проектів розвитку на основі новітніх технологій майбутнього, наприклад, на основі нанотехнологій або біотехнологій. Це вимагає не тільки узгодження політики, але й прямого створення спільних науково-дослідних та інноваційних структур, що дозволило б розподілити на більше коло учасників витрати і ризики, пов'язані з інноваціями.

Орієнтація взаємних зв'язків насамперед на конкретні проекти міжнародної кооперації є більш реалістичним підходом до розвитку інтеграційних процесів, ніж спроби відразу вирішувати складні політичні питання, що торкаються державного суверенітету, спроби відразу забезпечити узгодження макроекономічної політики країн у цілому. Процес узгодження структурної політики повинен бути поступовим, з розширенням його охоплення по мірі досягнення практично значимих успіхів у конкретних галузях.

Література

1. Осика С.Г. Світова організація торгівлі / С.Г. Осика, В.Т. Пятницький. – Вид. 3-є. перероб. і доп. – К. : К.І.С., 2005. – 512 с.
2. Макагон Ю.В. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества / Ю.В. Макагон, В.И. Ляшенко. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 271 с.
3. Комков Н.И. Состояние и перспективы инновационно-технологического сотрудничества предприятий России и Украины / Н.И. Комков, Л.И. Федулова, Г.Г. Балаян, Н.Н. Бондарева // Евразийская экономическая интеграция. – 2010. – № 2(7). – С. 73-101.
4. Скворцова Г. Структурные и институциональные факторы экономического роста / Г. Скворцова // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 73-81.

Надійшла 02.10.2010